

medlemsblad for

Austmarka Historielag

Foto: F.Å., 27. okt. 1991.

Låven fra Nord-Setra i Kjerret under oppsetting på Kiærsagtomta.

Les om dette prosjektet i blad nr. 50 og 51.

Nr. 51

Desember 1991

NYTT FRA LAGET

Register for medlemsbladet.

Som vedlegg denne gangen får dere et register for de første 50 nr av bladet. Vi håper det kan være til nytte, spesielt for de som har tatt vare på alle bladene.

Vi gjør oppmerksom på at både enkeltblad og hele sett fort-satt er å få kjøpt.

F.

Smedhaugtreff.

27. oktober var det folkalt på Smedhaugen. Denne gangen var det utstilling av hobbyarbeider som trakk folk til stua, og rundt 70 personer var innom i løpet av ettermiddagen. Femten utstillere bød på variert materialvalg, og de viste til fulle at husflidskunsten er levende i bygda vår. Det var særlig mye neverarbeider, men også mange beundringsverdige gjenstander innen tekstil, slik som hekling, strikking, søm og lappeteknikk. Porselensmaling og foto var også representert i likhet med treskjæring.

Alle som bidro med gjenstander skal ha takk for oppslutningen. Best av alt var kvaliteten av det som var utstilt, og at det var flere ganske unge blant de femten.

Ellers bidro serveringen av Smedhaugbrød med heimsmør og mysmer til at arrangementet ble ekstra vellykket.

Oddvar

Sommertur til Setesdal.

Vi forbereder reiselystne medlemmer allerede nå på at sommerens tur går nedover Sørlandet og opp Setesdal (eller omvendt). Vi skal prøve å få til et rimelig tilbud, og varigheten blir ca 4 dager. Mer om dette i marsnummeret.

Åge

Gaver til laget.

Fra Arne Lunderbye: Hedemarkens amtstings Forhandlinger i Aaret 1900 og 1904.

Fra Leif Åslie: Protokoll for Mengkroken Skog- og Landarbeiderforening 1928-1937.

Fra Rudolf Bråten: Skrin, fat og neverbutt. "Sendrægtige Efternølere", skuespill fra Finskogen, ukjent forfatter, trykt 1906. "Den frie sanger". Lite sanghefte.

Fra Ole Svendsen: Beretning for Norsk Skog- og Landarbeiderforbund 01.10.27-31.05.29 (Utdrag)

Samarbeid mellom historielagene.

Mandag 18. november var tre representanter fra hvert av historielagene i Vinger, Brandval og Austmarka samlet. Formålet med møtet var å utvikle samarbeidet mellom historielagene i kommunen og å bedre kontakten med Kongsvinger Museum og konservatoren i Solør-Odal.

Aktuelle saker å samarbeide om kan være å utveksle medlemsblad, arrangere rundturer i kommunen og å utveksle foredragsholdere.

I forhold til Kongsvinger Museum og konservatoren kan det være aktuelt å søke felles bistand til arkivering og registrering og å få arkeologisk hjelp til å undersøke gravhauger og andre fornminner.

Det var enighet om å prøve å få til et nytt møte i løpet av vinteren.

Smie og låve reist i Skullerudhagen.

I løpet av høsten har vi fått smia fra Ingelsrud og tømmerlåven fra Nordsetra på plass i området ved Kiærsaga. Låven er tekt med takstikker som er høvlet på Vikar. Smia har ennå det gamle blikktaket som lå på der den sto ved Ingelsrud. Vi er usikre på hva slags tak som opprinnelig

har vært på smia, og er takknemlig for tips om det.

Gjennom prosjektet Arbeid for trygd har vi hatt Dag Wasmuth og Geir Løvberg som har gjort en god innsats. I tillegg har de også gjort utvendig arbeid på søndre del av Smedhaugen. Lagets medlemmer og andre har også gjort en stor innsats, enten ved gratisarbeid eller ved å gi materialer. Vi retter takk til følgende som har bidratt:

Kongsvinger kommuneskoger v/Thor Ringsbu, HEAS, Arve Haugen, Syver Gylterud, Tor Eivind Pramm, Oddvar Jakobsen, Åge Sørmoen, Roger Linna, Leif Hauger, Pål Bekken, Gunvald Brunsell, Bortolf Skullerud, Leif Ola Bottilsrud, Tor Ole Gundersen, Egil Rustad, Erik Tomta, Signe Gylterud.

Tiltaket har kostet Historielaget ca 4000 kr som andel av driftsmidler, og i tillegg kommer utgifter i forbindelse med å forskuttere utbetalinger.

KIÆRSAGTOMTA ELLER SKULLERUDHAGEN?

Ja det er slik, at heretter kommer disse namnene mer fram i lyset, slik som de før har vært i historisk tid.

Dette er vel en sak som må avgjøres på et årsmøte. Vanskelig er det å velge et av namnene. Det måtte da bli Kiærsaga, som vi alle kjenner. Men da blir Skullerudhagen, det mest historiske namnet, borte. For den del blir det ikke helt borte, det fins jo i de gamle dokumenter, men likevel....

Begge navn blir tongvint, men bare brukt til skriftlige nødvendigheter var det ikke umulig. I dagligtale ble det likevel kalt Kiærsaga.

Bedre et forlangt navn enn alle de forkortelser som ble foretatt tidlig på 1900-tallet, og som

det nå "gråtes" over. Vanskelig å få tilbake noe av dette, som nå er begravet i data, og alle de moderne "stor-protokoller". Men nok skimter vi det gamle iblandt.

Dette er ikke namneforslag, men en foreløbig tanke om en viktig sak.

På mine trakter kalte vi det for "Storsaga", men ennå er det ei "Storsag" på Grue Finnskog.

Rudolf Bråten.

— — — — —

Åge etterlyste reaksjoner på disse navnene i forrige nr. Håper han har fått noen muntlige, for hit til bladet er det, nesten som vanlig, bare Rudolf som reagerer.

Jeg vil trekke fram en setning i det Rudolf skriver: "i dagligtale ble det likevel kalt Kiærsaga". Jeg tror det er riktig tenkt, og derfor holder jeg på "Kiærsagtomta" som navn på området. Et sted heter vel egentlig det folk flest kaller det, og det å ha et offisielt navn ved siden av, blir bare til bryderi.

Et forbehold: hvis det er slik at en del mennesker på Austmarka i dagligtale bruker "Skullerudhagen", stiller saken seg annerledes. For meg er det navnet nærmest ukjent.

F.Å.

HERREDSSTYREREREPRÆSENTANTER FRA AUSTMARKA

1938 - 1940.

Arbeiderpartiet:	Bondepartiet:
Ole Gransbråten	Johan Narvestad
Mentz Gaard	
Ole Vesterås	Venstre:
Kasper Husmo	Aslak Hustveit
Sigurd Ødegård	
Martin M.Fløtberget	

Kommunevalg den 3. desember 1945:

1946 - 1947.

Arbeiderpartiet:	Venstre:
Mentz Gaard	Olav Jonsbøen
Hårek Bondeson	NKP:
Kasper Husmo	Werner Ekstrøm
Ole Gransbråten	Oscar Westby
Ole J. Sørlie	

Dette var det siste fra den lista som Einar Verhaug har utarbeidet for oss. Den startet med representantene i 1905, og har stått i blad nr 48-49-50-51.

LILLE DUE GLAD OG LETT...

Lille due glad og lett
si mig hva det er du tenker
just når dagen øiet senker
og med natten bliver ett?

Når du hever blikket opp
mot den kolde vinterhimmel
og du ser en stjernevrimmel
finkle på dens gyldne topp?

Eller når du ung og varm
ser de hvite snekrystalle
- blomster i fra himlens halle -
smelte på din myke kropp?

Ole J. Jansrudvang.

KOPPER - EN SYKDOM PÅ MUSEUM

Verden har offisielt vært fri for kopper i over 11 år. Den 8. mai 1980 ratifiserte FN's generalforsamling en erklæring fra helseorganisasjonens kommisjon at koppene var utryddet i verden. Det var en medisinsk sensasjon som egentlig er blitt lite påaktet.

Epidemiene raste.

Pest, tyfus, kolera, dysenteri, uhyggelige ord også i dag, og for de fleste en grusom virkelighet ennå mange steder i verden, på tross av all medisinsk fremgang. Kan vi da i det hele tatt forestille oss hva dette innebar i eldre tider? Med tette mellomrom feide epidemiene over landene og drepte folk for fote. Ingen beskyttelse, ingen hjelp var å få, ganske enkelt fordi ingen vitenskap forsto noe av det som skjedde.

I dag vet vi at kopper er en meget smittsom virussykdom, som særlig angrep barn. Og det var virkelig en sykdom som gikk til angrep med full styrke: feber, hodepine, ryggsmarter, og ofte med komplikasjoner som ørebetennelse og lungebetennelse. Ved de alvorligste epidemiene, de såkalte svarte kopper, kunne dødeligheten gå helt opp i 75 %, gjennomsnittet var 20-30 %, ved godartede angrep nede i 1-5 %.

"Lavpannet og kopparret".

De som overlevde, ble merket for livet. Typisk for kopper var utslettene, som etterlot brunfarvede flekker og arr. I eldre triviallitteratur ble skurken ofte beskrevet som lavpannet, sortmusket og kopparret. Hvorfor koppene skulle skape forbrytere er vanskelig å forstå. Egentlig var disse merkene en garanti mot å bli koppe-syk igjen, sykdommen ga nemlig varig immunitet.

Å kjøpe kopper.

Dette med immuniteten hadde folk lagt merke til, tenk om en bare kunne bli lett angrepet! Og folkemedisinen hadde en metode. Presten Wilse skrev i 1779: "Man strøg en 2 Skilling paa aabnede Kopper av god art, derpaa ridsede og gned Huden paa det friske Barns Arm, lagde 2 Skillingen derpaa og forbandt samme, hvorefter man haabede og fik lette Kopper, dette kaldte man at kjøbe Kobber". Også noen leger prøvde denne metoden, men den var for farlig, og ble forbudt.

Edward Jenner.

Det var den engelske legen Jenner som fant løsningen. Også kuene kunne få kopper i mild form, og særlig budeiene ble smittet med kukopper, og dermed ble de immune mot de farlige koppene også. Jenner podet lymfe fra koppesyke dyr på mennesker. siden podet han inn virkelige kopper uten at de ble syke. Kukopper heter på latin vaccinia, og dermed fikk vi ordet vaksine.

En revolusjonerende oppdagelse.

Jenner offentliggjorde sine erfaringer i 1798, metoden vakte stor oppsikt og spredte seg raskt. Alt i 1801 ble den tatt i bruk i Christiania, og i 1810 ble den gjort obligatorisk i hele landet. Og positive resultater ble det. Tyskland satte i gang med vaksinerings utover på 1800-tallet, men ikke Frankrike. Resultatet kunne en se ved krigen mellom de to land i 1970: i den franske hær døde 25 000 av kopper, i den tyske bar 450!

Koppeattesten - et viktig dokument.

De som lot seg vaksinere, fikk attest. For å tvinge folk, ble det bestemt at en måtte vise attest for å begynne på skole, for å bli konfirmert, og for å få gifte seg. Men alt nytt møter motstand, og vaksinasjonen fikk skylden for mye, også for at torsken ble borte fra

fiskeplassene! Helt effektivt ble nok ikke loven fulgt i Norge, noen mindre epidemier kom på 1800-tallet, den siste i Kristiania i 1908.

FN's felttog mot koppene.

Etter siste krig ble arbeidet med koppevaksinerings intensivert. Verdens helseorganisasjon satte ned en kommisjon med det store mål "global utryddelse av kopper", og den seiret i kampen. I oktober 1975 ble verdens siste tilfelle av svarte kopper registrert i Bangladesh, litt senere var det et tilfelle av milde kopper i Afrika, men så var det slutt. Kommisjonen avga sin erklæring i desember 1979, som altså ble ratifisert av generalforsamlingen 8. mai 1980, en merkedag i medisins historie.

- - - - -

Torleif Sandhalla har lånt oss en vaksinasjonsattest fra 1898. Se neste side. En slik attest hadde sikkert sin egenverdi for folk. Det var et trykt, offentlig dokument, underskrevet på ære og samvittighet av et betrodd menneske med en offentlig funksjon. Den virket som legitimasjon, og var et bevis på at man hadde orden i sakene. Vi ser at det er Ole Haagensen Sandhalla som er vaksinert, se bygdeboka s. 109 om ham. Han som vaksinerte var Ole Johannesen Saaler, "Såler'n", se bygdeboka s. 391 og 395. Han levde fra 1842 til 1931, og var en sentral person i bygda: den første belgtreder på kirkens nye orgel i 1898, han var prestens medhjelper, stevnevitne, og altså vaksinator.

Finn Åberg.

Kilder:

- Flere oppslagsverk og historiebøker.
- Tidsskrift for Den norske legeförening.
- Statens institutt for folkehelse.
- Bygdeboka.
- Austmarka kirkes historie.
- Muntlige kilder.

Kofoppe=Judpodnings=Titteft.

Ou

født i Vingerson af Forældrene Haagen Erlandsen
K. Olvia Alsdalen

og boende i Järnhalla

2 Aar gammel, er af mitg Understrevne Ar

1898 den 20 Mai indpodet med Kofopper. Ved ngl-
agtligt Eftersyn imellem den 7de og 9de Dag efter Judpodningen
har jeg fundet alle de Tegne, som vise dem at være de ægte Ko-
opper; de vare nemlig hele og ubeskadigede, opfyldte med en klar
Vædske, i Midten nedtrykkede og omgivne med en rød Cirkel;

Ou

har da ordentlig gjenemgaaet de ægte Kofopper, som besyttte
for Børnekopper, hvilket herved paa Ære og Samvittighed
bevidnes af

Saalder den 27 Mai Aar 1898

O. Johansen

KARL KARLSSON JULARBO

Alle kjenner musikken til Karl Jularbo. Vi la merke til hvor fort dansegulvet ble trangt, da Livet i Finnskogene klemte til for fullt. Fremdeles er musikken hans like populær, fremdeles er det trangt om plassen når Livet i Finnskogene spilles.

Men vi kjenner lite til personen, Jularbo-Kalle, som han også er blitt kalt.

Det har seg slik, at jeg har tatt ut stoff fra Elise Martinsens samlinger for bladet Finnkultur, der det berettes om Jularbo. Arne Østman, som er redaktør for bladet, kjente litt til Jularbo fra sin barndoms trakter, tok en nærmere undersøkelse, og fant ut at Elise's beskrivelse var feil. På denne måte fikk vi en godbit å fortelle om ham.

For å gjøre det lettvent, lar vi Østman få ordet på norsk:

"Jeg skrev til Karl Jularbo's sønn Eberhardt og spurte. Hans fru ringte og svarte, at Karl var født i nærheten av byn Jularbo utenfor Avesta i syd-østre Dalarna. Da han var bare ett år gammel, flyttet familien til Grytnäs, som ligger nærmere Avesta, og der vokste han opp.

Karl Karlsson Jularbo kom siden til Stockholm. Der ble han kjent med toldereren Harald Rønnelev fra Järpliden. Sommeren 1913 reiste begge til Järpliden. Der komponerte han melodiene "Livet i Finnskogene" og "Drømmen om Elin". Jularbo-Kalle ble fort meget populær i trakten. Den fortsetter enda i dag. Eberhardt's frue beretter at de hadde vært sammen på turne i Norge fire ganger forrige året.

Elin fra Kringsberg var pige i Järpliden, og det var til henne han komponerte sin melodi. Da han senere kom vandrende til Kringsberg for å besøke henne, var hun borte. Hun hadde straks før død i TBC.

Jularbo-Kalle fikk i stedet en annen värmlandsk pike til hustru: datter til klokkeren, Olbers i Gustav Adolf, en finnbygd i Østre Värmland.

Jularbo-Kalles hustru hadde en søster ved navn Augusta Olbers Skoog, som var granne til mitt foreldrehem i nærheten av Munkfors. Augusta var jordmor av yrke, og hun så til at jeg ble lykkelig født en novembernatt 1918.

Jularbo-Kalle var ofte sommergjest hos Augusta Skoog, og vi så ham mange ganger. Han brukte å sitte på butikken og prate med kundene".

Rudolf Bråten.

(Rudolf har skrevet innledningen til dette stykket, og han har skrevet av og oversatt Arne Østmans manuskript).

Utgiver: Austmarka Historielag

Redaksjon og ekspedisjon:

Finn Åberg

Meltzersgt. 3

0257 Oslo 2

Tlf. 02/ 44 54 52

Medlemskap koster 50 kr. året.

Betales til

Austmarka Historielag

2224 Austmarka

Postgiro 3 55 20 56

Trykt i 185 eksemplarer